

a Callosa d'En Sarrià (Salvà I, 144; veg. la cita sobre *palmina PALMA*).

Una altra forma encara, amb sufix més complicat, és *encreuellar*, valenciana i rossellonesa: «*encreollar les mans*: ensortijar las manos, enlazar los dedos unos con otros», «*encrehuellada*: uñeta», Sanelo (fº II22v; 171v); *rams enkreueláts* a la Vall de Guadalest (Benimantell, en les parades de tords i en el trenat dels bucs d'abellatge) (1963); en el Rosselló, el sentit reduït fonèticament a *enkreuilá* (Cabestany, 10 1960, detalls a propòsit de LLACA).

Un antic diminutiu *CRUCICULA sembla haver-se format, ja en llatí vulgar, per designar la creuera de camins, d'ací it. *croccicchio* id., amb canvi de gènere, i oc. ant. *crozilba* «vouète à nervures croisées», *crozilbar* «croiser (un tissu)», i altres formes gallo-romàniques en FEW II, 1376b. D'ací en català *Cruïlla*, *Cruïlles*, que degué existir en català preliterari jutjant per la seva abundant aparició en l'onomàstica, com a nom de poblacions grans i llinatges ben coneguts (cf. Balari, *Orig.*, 682).

En tenim també algun representant en la toponímia muntanyenca del Princ.: Muntanya (de) la *Krewila* (*krew-* per la influència renovada del primitiu) a Montenartó (Pall. Sobirà, 1959); n'hi ha algun testimoni de data bastant arcaica a França, *cruciculae* l'any 744 en el Concili de Soissons, si bé en el sentit de 'creus erigides vora els camins' (Du C., s. v. *crucillae*). Com a afeñatiu apareix, amb la grafia catalana aproximada *crudilia* (= *kruðilja*), en un doc. de 1030 («pergit per ipsa via que pergit ad ipsa *crudilia* de Sancto Thomas, et sic pervenit usque ad puggios», *Marca Hisp.*, § 202, col. 1043). Com a nom de lloc se'n troben testimonis escrits *Crucilias* o *Crudilias* en docs. de 891, 1057 i 1064 (Bast.-Bass., 714-5).

L'ús actual de la llengua literària no es posà en circulació fins al DOrt., 1917; tot seguit tingué èxit i la consagraren bons escriptors en frases ben encunyades: «us atreuran més les frondes que no pas la Venus de marbre en la *cruiïlla* de camins», Josep Carner (1925), «allí fou on els va sorprendre l'amor, una nit --- dormien --- i els seus cossos havien relliscat --- els braços del Bajalta damunt dels pits d'ella; anem a dir que llurs ànimes s'acostaven de feia temps per camins que daven a la *cruiïlla* d'aquell dolç despertar», Coromines (1925) (*Prometeu*, 1934, cap. XI, § 2, p. 189).

Com a mot viu en català antic sols es troba *cruiïllada*: «e quant él fon en una *cruiïllada* de camins, ell veé passar molts cavallers e peons, hòmens e femnes», S. xv, *Recull d'Eximplis e Mir.*, Ag. II, 256 (que Carera recomanà com a substitut del cast. *encreujada*, p. 470, i així ho adoptaren de primer alguns lexicògrafs, com Vogel); la correspondència de *cruiïllada* s'ha mantingut en algun punt del català de transició a l'aragonès: la *kruøiláda* és el nom d'una trifurcació de tres camins dins la vila de Roda d'Isàvena (1957); existeix també com a NL en altres bandes del domini i Balari i Bast.-Bass. n'assenyalen testimonis, escrits *Cruzi(l)lada* en docs. de 1128 i 1148: tots dos es refereixen a un poblet de Segarra que apareix com a

Ça Cruïllada en el cens de 1359, i avui s'ha alterat en *La Curullada*, un poc a l'Oest de Cervera. En castellà apareix *encreujada* [*incruçillata* en dos docs. de Sahagún de 986 i 988] (MzPi., *Orig.*, 284; *Esp. Sagr.* XVI, xi), d'on més tard *cruzejada* en Berceo, *encreujada* des del S. XIII, port. *encreuzilhada* (DCEC I, 951b52ss.).

D'un tal verb *encreuillar ha de sortir el ross. *enclouillar* 'marcar sobre la terra dues sèries perpendiculars de línies rectes, els encreuaments de les quals indiquen els punts on s'han de plantar els ceps' (*AlcM*), amb *r-ll* > *l-ll* assimilació comparable a la de *acliuellar*. De *cruiïlla* deriva *cruiïller* ofici de mariner en les naus de guerra, que sembla ser un home amb el deure de mantenir-se en el centre de la nau, on s'encreuava la corsia amb un pas cap als costats, en els quals havien d'estar els *aliers* (it. *alighieri*, citats generalment al costat dels *cruiïllers*); veg. doc. de 1359 (CaCandi, *MiscHiCat.* II, 242; n'hi havia quatre en una galera de 134 tripulants, a. 1382, Rubió i L. (*Diplomatari de l'Or. Cat.*, p. 573)).

Duplicat de *cruiïlla* ha de ser el menorquí i mall. *cruiia* (< *cruiya*): a Menorca 'els becs del gresol o llantieta, llum d'oli' i 'angle agut' (*llum amb cruies* 'gresol', *capell amb cruies* 'tricorni') a Mallorca el gresol mateix, que també es diu *llum d'encruia* (Moll, *RFE* xxvi, 502-3); *cruies* Camps Merc. (*Folk. Men.* II, 121); amb grafia ultracorrecta: «La botiga --- llúia com un argent --- damunt el portal, mirant an el carrer, s'obria, com una estrella de platallons, la bóta d'arengades amb un llum d'encrulla penjant», Miquel S. Oliver, *L'Hostal de la Bolla*, p. 14.

DERIVATS com a nom de planta: *Cruatelles* 'corretjoles' a Fraga (BDC IV, 41), com si diguéssim *creuet-elles*, potser perquè s'entrecreuen entrebanant els peus. «*Cruciada*: cruciata» entre les herbes, OPou (*ThPu.*, 49).

CPT. CULTES: Del ll. *cruci fixus* 'clavat a la creu' (participi de *figere* 'clavar'): «Natana se levà en peus, soplegà <féu reverència, doblegar el genoll> al sant *crucifix*, gràcies féu a Déu e a les dones qui li fahien honor ---», *Blanq.* (NCL I, 143.25). Hi ha una altra forma tradicional i més generalitzada en la llengua antiga, *crucifíci*, que és probable que més que *cruci fixus* sigui continuació d'un nominatiu *cruci fictio* 'acte de clavar en creu, de crucificar' (a base de la forma *FICTUS* vulgar en lloc de *FIXUS*); de vegades, si no ben bé 'crucifixió' apareix amb el sentit, també abstracte, de 'representació del clavament en creu de Crist': «lo burguès mostrà lo pobre lit on jahien ell e sa muller, e mostrà-li cilici --- en altra casa secreta era lo *Crucifíci*, on lo burguès e sa muller estaven en oració e en contemplació, pregant Déu e parlant de Déu» (*Blanq.* II, 82.8); en el terme de Vimbodí, vora el Montsant i Prades hi ha l'antiga i devota *Ermita del Crucifíci* (1935). Mall. vg. *Crucifíci*. No obstant, la major part de les vegades *crucifix* i *crucifíci* apareixen enterament mesclats; com en el solemne episodi del perdó de Nastàsia reconciliada amb Natana i amb el monestir, escrit en un període de rima emfàtica: «Na-